

OCKUPATIONEN AV ISLAND

Ockupationen av Island var en period i landets historia då landet ockuperades av brittiska styrkor under andra världskriget, från 1940 till dess att de sista amerikanska trupperna lämnade landet 1947. Det uppstod ingen direkt konflikt under ockupationen eftersom många islänningar sympatiserade med de allierade. Efter kriget ingick Islands regering ett försvarsavtal med USA och gick med i NATO 1949.

När britterna ockuperade Island natten till den 10 maj 1940 hade det gått åtta månader sedan andra världskriget började, och vid det laget hade tyskarna ockuperat delar av Polen, följt av Danmark och Norge. Det var också tydligt att en invasion var nära förestående i Frankrike, Belgien och Nederländerna. Dessa länder kom att invaderas samma dag som Island ockuperades. Den brittiska ockupationen genomfördes för att förhindra att Island skulle hamna under tysk kontroll. Island förklarade sig neutralt och regeringen protesterade mot ockupationen samt vägrade formellt ansluta sig till de allierade. Britternas första handling under ockupationen var att arresteras tyskarna som befann sig på Island och skicka dem till ett interneringsläger i Storbritannien. Den 28 maj 1941 beslutade USA:s president Franklin D. Roosevelt att USA skulle ta över det militära ansvaret för Island. Denna period kallas ibland för det "*välsignade kriget*" eftersom den brittiska ockupationen och USA:s insatser var det som fick Island ur den ekonomiska krisen och den arbetslöshet som rådde på Island alltsedan 1930-talet. Ockupationen kom att påverka den isländska vardagen. Folk beordrades att bära identitetshandlingar som de var skyldiga att visa för soldater om de begärdes. Förberedelserna inför ockupationen var korta, 10–12 dagar, eftersom beslutet om Operation Fork togs sent.

Ockupationen

Runt klockan fyra på fredagsnatten den 10 maj 1940 vaknade en del invånare i Reykjavík till ljudet av ett flygplan. Det var ett brittiskt sjöflygplan från HMS Berwick på väg, som kom flygande från väst. Samma morgon blev resten av invånarna i Reykjavík medvetna om sju fartyg ute till havs på väg mot ytterhamnen. Klockan 03:40 informerades den isländska polisen om att brittiska fartyg hade lagt till vid den gamla kajen i Reykjavík och det var Einar Arnald, en representant för polischefen, som först reagerade på nyheten. Einar förberedde sig att ta sig ut till fartygen och informera dem om landets regler, men medan han väntade kom en jagare till kajen

och från den landsteg 746 beväpnade soldater (Royal Marines) som styrde rakt upp till staden. När detta hände var klockan fem på morgonen och Einar krävde att få veta vad som pågick. Den brittiske representanten vägrade att svara, men senare delade britterna ut ett meddelande till islänningarna som talade om att ön ockuperats. Senare samma dag gick den nyinsatte brittiske diplomaten på Island till ett möte med den isländska regeringen där de protesterade mot kränkningen av landets neutralitet. Tillkännagivandet av ockupationen och den isländska regeringens protest lästes upp i radion senare samma dag och premiärministern höll ett radiotal där han förklarade dagens händelser för nationen. Britterna lade stor vikt vid fredlig samexistens och informerade sina soldater att de var tvungna att behandla islänningarna väl. De första trupperna gick till två platser. En grupp soldater gick till den tyske konsuln Werner Gerlach, som var upptagen med att bränna olika papper när de brittiska soldaterna anlände. Gerlachs familj arresterades och fördes ner till hamnen och togs därifrån tillsammans med cirka 30 tyskar som ansågs farliga till ett interneringsläger i Storbritannien. De brittiska militära myndigheterna var misstänksamma mot övriga tyskar på Island och kom att hålla noga uppsikt över dem. Under en tid stängdes huvudvägarna in till Reykjavík och de brittiska trupperna tog kontroll över de viktigaste telekommunikationsstationerna; radiostationen, postkontoret, telegrafstationen och National Broadcasting Service. De startade med telegrafstationen för att stänga all telefonkontakt med huvudstaden. Reykjavík blev isolerat och invånarna visste knappt vad som pågick. Några bilar hade tagit sig utanför stadsgränsen innan britterna stängde vägarna och nyheten om ockupationen spreds till landsbygden. En vecka senare, den 17 maj, utökades ockupationsstyrkorna med 3728 soldater (flera av dessa kom från Kanada) som byggde baser runt om i landet. De flesta soldaterna befann sig dock i Reykjavík och dess omgivningar.

Upptakt och livsstil

Förberedelserna inför Islands ockupation var korta, men den 28 april togs det slutliga beslutet att ockupera landet. Britterna ville egentligen inte ockupera landet men såg inget annat val eftersom de inte hade kunnat få islänningarna att ansluta sig till dem så att de kunde upprätta baser för brittiska flygplan på Island. Denna korta förberedelse innebar att många saker inte var som de borde vara. Bland annat så genomgick ockupationsstyrkan alltför lite träning, många av dem var mycket unga och oerfarna samt vapnen testades för första gången under skjutträning på

Island. Många av soldaterna blev sjösjuka och de hade tur att islänningarna inte samlade ihop en grupp som kunde erbjuda ett aktivt motstånd när de gick i land. Omkring 2000 soldater deltog i ockupationen av Island och många fler kom till landet. De brittiska soldaterna skulle snart bli fler, upp till 25 000, så det fanns mycket arbete som behövde utföras eftersom Island inte kunde ordna bostäder för 25 000 soldater. Importen av prefabricerade byggnadsdelar/baracker började under sommaren och över 20 000 delar importerades till Island från Storbritannien. Brittiska soldater och isländska arbetare började gemensamt uppföra kasernerna. I oktober hade de flesta soldaterna fått ett visst skydd mot den isländska hösten. Tidigt påbörjades också byggandet av en flygplats i Vatnsmýri i Reykjavík. De som fick jobb med detta fick betalt med checkar som de tog till de brittiska militärerna som löste in dem på basen.

Det skedde även vissa förändringar i islänningarnas livsstil under dessa år. Vuxna blev tillsagda att bära särskilda identitetshandlingar som de var tvungna att visa för soldater om det behövdes. Till en början var detta bara i Reykjavík, men 1942 var alla som tänkte resa genom de viktigaste platserna/hamnarna tvungna att bära detta ID med sig. Detta var dock främst där det var flest militärer som det behövdes, till exempel i Hvalfjörður. Det skedde också förändringar i islänningarnas levnadsvillkor. Tidigare var det ett undantag om islänningar hade kontakt med utlänningar, men plötsligt var landet fullt av utländska soldater. Situationen som uppstod i landet har *"kallats en "dubbelgård": det vill säga att landet beboddes av två nationer, armén och vanliga islänningar."* För många barn upplevdes soldaternas ankomst som något spännande och äventyrligt. Soldaterna gav ibland choklad till barnen, lät dem ta bilder och visade dem sina vapen. Ändå så skickade föräldrar sina barn ut från Reykjavík och de mer folkrika områdena strax efter ockupationens start. Den första gruppen gav sig iväg från Reykjavík den 2 juli. Totalt placerades 610 barn från Akureyri, Hafnarfjörður och Reykjavík i 15 sommarhem över hela landet. Dessutom fanns det omkring 3000 barn i landsbygdshem över hela landet.

Eftersom britterna var angelägna om att få islänningarna på sin sida beordrades soldaterna att behandla islänningarna väl. Flera islänningar blev vänner med soldaterna, men när armé och nation lever tillsammans finns det alltid risk för en viss oenighet. Islänningarna hade ännu inte avslutat kampen för komplett självständighet så nationalismen var stark. Män blev dessutom avundsjuka på soldaterna, som flirtade med flickorna, och vissa var också säkra på att denna situation skulle hota islänningarnas nationalitet. Soldaterna märkte snart att de flesta islänningar var positiva eftersom det var britterna som ockuperade landet och inte tyskarna. Oftast var

islänningarnas attityd bättre än vad de vågat hoppas. Soldaterna gjorde stora ansträngningar för att säkerställa att all skada orsakad av den brittiska armén skulle betalas i sin helhet. Islänningar uppmuntrades att rapportera all skada och en särskild klagomålskommitté inrättades på Island för att ta emot klagomål och behandla dem på plats. Klagomålskommittén bestod av representanter från Island och den brittiska armén. Den brittiska armén hade befogenhet att betala alla mindre krav, men högre krav måste gå via det brittiska krigsdepartementet i London.

Arbetsstillfällena

De nya arbetsstillfällena satte stopp för den tidigare ekonomiska krisen på Island och den höga arbetslösheten som funnits i landet under en längre tid tog slut. Det fanns inga flygplatser i landet. Eftersom de brittiska ockupationsstyrkorna var på väg att börja flygövervakning skickade den brittiska flottan omedelbart en skvadron små sjöflygplan som opererade på Island under sommaren. De behövde också bygga en flygplats i Vatnsmýri (Reykjavik), bygga baracker för sina män samt en mängd andra projekt över hela landet. Till detta behövde de arbetskraft. Det hade varit en hög arbetslöshet på Island, men med ockupationsmakternas ankomst fick isländska arbetare nu arbete för att gräva diken, resa byggnader, stängsel, bygga vägar och landningsbanor. Ockupationsstyrkorna betalade betydligt högre löner och det kom därför att bli populärt att arbeta för militären. Dessutom började islänningarna få in mer pengar på att skeppa fisk till de allierade (först och främst Storbritannien). Arbetslösheten sjönk kraftigt och slutligen registrerades i stort sett ingen som arbetslös 1941–42. Arbetsstillfällena kom att erbjudas praktiskt taget på dagen vid ockupationen och det dröjde inte länge förrän de flesta industriföretag på Island blev upptagna med många projekt. Hantverkare behövdes för kasernerna, chaufförer behövdes och de som kunde engelska anställdes som tolkar. De anlidade också inspektörer för att övervaka flygtrafiken, trots att besättningsmedlemmar och teleoperatörer var tvungna att rapportera all flygtrafik till polisen. Denna process krävde att telegrafstationen var öppet dygnet runt, vilket den var. Läkare och sjuksköterskor förberedde sig för att ta emot de sårade, och spanare bildade en enhet för att bistå vid nödsituationer. Soldaterna försökte också få isländska husmödrar involverade, till att tvätta kläder och annat, vilket kom att bli en betydande aktivitet. Tvätten kom dock att kritiseras eftersom vissa upplevde att soldaterna kom för "nära" familjerna. Alla dessa arbetsstillfällena spelade en viktig roll i urbaniseringen av Island, där armén behövde mer arbetskraft än vad som

fanns i Reykjavík och många landsbygdsbor strömmade därför till staden för att finna arbete. På mycket kort tid hade krisen och den höga arbetslöshet som islänningar tvingats utstå tidigare försvunnit och nationen hade aldrig haft det bättre ekonomiskt.

Amerikaner

Efter förhandlingar med Storbritannien beslutade USA:s president Roosevelt att USA skulle ta över den militära förvaltningen av Island. De slöt ett militärt skyddsavtal med den isländska regeringen den 1 juli 1941. Den 7 juli 1941 undertecknade Island det militära skyddsavtalet med USA officiellt. De första amerikanska trupperna anlände till Island samtidigt. Britterna påbörjade en organiserad evakuering från Island i december 1941. När USA tog över landets försvar från britterna var den primära orsaken att britterna troligtvis inte skulle ha kunnat försvara sig mot Tyskland om de hade inlett ett flyganfall. Militärskyddsavtalet kom att bli ännu en vändpunkt i Islands historia. Som en följd av det öppnades den amerikanska marknaden för islänningarna. Med den amerikanska armén kom all möjlig teknik, såsom jeepar, grävmaskiner, bulldozers med mera, vilket hade en stor och bestående inverkan. För Storbritannien var fördraget också av stor betydelse, eftersom USA nu började importera vapen och varor avsedda för Storbritannien.

LITE MER INFORMATION OM ISLAND

Brittiska trupper anlände och många stannade kvar i Reykjavík, vilket orsakade stor social oro bland medborgarna. Kvinnor och unga flickor tros ha haft sexuella relationer med de brittiska soldaterna (senare de amerikanska soldaterna). Rapporter visade också en ökning av prostitution. Denna interaktion orsakade en viss fientlighet mellan soldaterna och isländska män. Den storskaliga interaktionen mellan unga isländska kvinnor och soldater kom att kallas *Ástandið* ("tillståndet" eller "situationen") på isländska. Flera isländska kvinnor gifte sig med allierade soldater och fick därefter barn, många av dem bar efternamnet Hansson eller Hermansson (Hansson/Hansdotter eller Hermansson/Hermansdotter), vilket användes eftersom fadern var okänd eller hade lämnat landet. Vissa barn som föddes till följd av *Ástandið* fick engelska efternamn.

Under kriget blev drivande minor ett allvarligt problem för islänningarna, liksom för de allierade styrkorna. Den första isländska personalen inom sprängämneshantering (EOD) utbildades 1942 av den brittiska flottan för att hjälpa till att hantera problemet. De brittiska styrkorna försåg också den isländska kustbevakningen med vapen och ammunition, såsom sjunkbomber mot axelmakternas ubåtar. Under kriget skadade och sänkte drivande minor och tyska ubåtar ett antal isländska fartyg. Islands beroende av havet, för att ge inkomster och för handel, ledde till en betydande förlust av liv. År 1944 byggde brittisk marinunderrättelsetjänst en grupp av fem Marconi trådlösa riktningsmätarstationer på kusten väster om Reykjavík. Stationerna var en del av en ring av liknande grupper runt Nordatlanten för att lokalisera trådlösa sändningar från ubåtar.

Förluster

Ungefär 230 islänningar dog i fientligheterna under andra världskriget. De flesta dödades på last- och fiskefartyg som sänktes av tyska flygplan, ubåtar och minor.

Minst fyra isländska civila dödades av amerikanska styrkor under andra världskriget, inklusive två barn på 12 och 13 år. Tre av dem sköts ihjäl av soldater medan en attackerades av en soldat med kniv. Ett ytterligare fall som senare tagits upp är misshandeln av en 12-årig flicka som ledde till hennes död några veckor senare (se separat artikel).